

Dimensiuni ale orientării religioase: perspectiva lui *Gordon W. Allport* și abordări actuale

Sylvia Burcaș și Coralia Sulea
West University of Timisoara, Romania

Allport's view on religious orientation represents an important milestone in the field of psychology of religion. The concept of intrinsic-extrinsic orientation to religion has stimulated important empirical and theoretical developments. The present article will discuss the conceptual and methodological approach of religious orientation, from Allport's classical work to his followers, analyzing important correlates and their relevance for applied psychology, and also presenting a critical analysis and alternative models.

Key words: extrinsic vs. intrinsic religious orientation, mature vs. immature religion, religious orientation scale.

Address of correspondence: Sylvia Burcas, E-mail: sylvia.burcas@yahoo.com

Motto: "Este ușor să afirmi că între religia personală și structura personalității există o legătură strânsă, dar este mult mai dificil să descrii cu claritate această legătură; Gordon Allport și-a dedicat o mare parte din viață acesteia din urmă." (Patricia Schoenrade)

Gordon W. Allport (1897-1967) este unul din cei mai cunoscuți și influenți psihologi ai tuturor timpurilor. Este considerat fondatorul psihologiei personalității în America și unul din numele sonore ale psihologiei religiei. Contribuția sa unică în domeniul psihologiei își face simțită prezența în cărțile pe care astăzi le citim sau le scriem, în studiile pe care le analizăm sau le realizăm.

După cum arăta Pettigrew (1999), Allport a oferit un echilibru eclectic între aspectele multiple ale psihologiei, fiind convins de faptul că există numeroase căi de a ajunge la adevăr, în același timp impresionând printr-o gândire vizionară ieșită din comun, întreaga sa operă științifică oferind o perspectivă solidă, consistentă și unitară.

În cele ce urmează, ne vom opri asupra contribuțiilor sale din domeniul psihologiei religiei încercând, la rândul nostru, să oferim o perspectivă cât mai largă asupra „momentului Allport” din istoria acestei discipline.

Date biografice

Gordon Willard Allport s-a născut în 11 noiembrie 1897, în Monetzuma, Indiana, fiind cel de-al patrulea copil al familiei Allport (Boeree, 2006). A urmat studiile Universității Harvard, aceasta perioadă oferindu-i o experiență intelectuală unică. Gândindu-se cu admirație la Harvard, Allport (1968) povestește că de-a lungul celor patru ani de studenție, niciodată nu a încetat să aprecieze așteptarea tacită a excelenței. În acești patru ani s-au conturat și interesele sale profesionale – psihologia și etica socială – care i-au ghidat evoluția carierei universitare.

Primul Război Mondial i-a afectat în mică măsură activitatea, obținând permisiunea de a-și continua studiile și în această perioadă. În 1919, a primit diploma de

absolvire a universității în timp ce fratele său mai mare, Floyd, primea diploma de doctor (PhD). În această perioadă, Allport și-a petrecut o mare parte din timpul său liber realizând activități de voluntariat în domeniul serviciilor sociale, care au contribuit semnificativ la conturarea identității sale personale.

După absolvirea facultății, Allport se afla în fața unei mari cotituri, neștiind care era calea pe care trebuia să o urmeze: serviciul social sau cariera de profesor. Până la urmă, oportunitatea care i s-a oferit l-a ajutat să facă o alegere, cel puțin pentru următorul an. Astfel, a părăsit Statele Unite pentru a preda limba engleză și sociologia la Robert College, în Constantinopol (astăzi Istanbul). Mai mult, reîntors la Harvard, a obținut o bursă pentru studii postuniversitare care avea să îl convingă de satisfacțiile oferite de cariera de profesor.

În drumul său de la Constantinopol la Harvard a făcut o scurtă oprire la Viena, unde se afla fratele său mai mare, Fayette. Aici a avut loc un eveniment deosebit din viața sa, și anume prima și singura întâlnire cu marele psihanalist Sigmund Freud. În eseul său autobiografic, Allport (1968) rememorează primele momente ale întâlnirii lor: „întrucât Freud nu rostea nici un cuvânt, a trebuit să găsesc repede un subiect adecvat de conversație. Așa că i-am povestit un episod petrecut în tramvai, în timp ce veneam spre cabinet. Un băiețel de vreo patru ani părea să manifeste o fobie de murdărie. El îi spunea întruna mamei sale: «Nu vreau să mă așez acolo...nu-l lăsa pe acel om murdar să stea lângă mine!»”. Explicația lui Allport (1968) pentru reacția copilului a fost că aceasta se datora probabil educației primite de la mama sa, „o femeie foarte rigidă, cu o înfățișare impunătoare și fermă”. În loc să o considere o simplă observație, Freud a văzut în povestea lui Allport

expresia unui aspect mult mai profund, a unui proces inconștient. Prin urmare, l-a întrebat fixându-și privirea „terapeutică”: „Și acel băiețel nu erai cumva tu?”. Uluit și simțindu-se într-o oarecare măsură vinovat, Allport a încercat să schimbe subiectul conversației, dar fără nici un rezultat. Mulți ani mai târziu, în eseu său autobiografic, Allport (1968) povestește: „*Această experiență m-a învățat că psihologia profundă (engl. depth psychology), în ciuda meritelor ei, poate plonja prea adânc și că psihologii ar trebui să cerceteze în primul rând motivația manifestă a unei persoane, înainte de a cerceta inconștientul său*”.

Reîntors la Harvard, Allport s-a înscris la doctorat și, în numai doi ani de zile, la vârsta de 24 de ani, a obținut titlul de doctor. Teza sa, intitulată *Un studiu experimental al trăsăturilor de personalitate: cu referiri speciale la problema diagnozei sociale* a fost prima lucrare care a tratat explicit problema trăsăturilor de personalitate, iar în 1924, a ținut primul curs de psihologia personalității într-o universitate americană.

Anul 1937 a fost poate cel mai important pentru ascensiunea sa profesională, fiind anul în care a devenit profesor asistent la Harvard și anul în care a publicat prima sa carte, intitulată *Personalitatea: o interpretare psihologică*. În 1939 a devenit președintele APA (American Psychological Association) și a fost numit profesor asociat la catedra de psihologie de la Harvard până în 1942, când a devenit profesor de psihologie în cadrul aceleiași universități.

Anii '40-'50 au fost anii marilor sale publicații, și anume *The Psychology of Rumor*, *The Individual and His Religion*, *The Nature of Prejudice* și *Becoming: Basic Considerations for a Psychology of Personality*. În 1963 a fost premiat cu Medalia de Aur din partea Fundației Psihologice Americane, iar în 1964 a primit premiul pentru contribuție științifică deosebită din partea APA. În 1965 a fost publicată ultima sa carte intitulată *Letters from Jenny*, iar doi ani mai târziu s-a stins din viață, fiind răpus de cancer pulmonar.

Abordarea conceptuală și metodologică a religiozității

Maturitatea religioasă vs. imaturitatea religioasă

Unul din momentele unice și de maximă însemnătate în evoluția psihologiei religiei este legat, fără îndoială, de numele lui Gordon W. Allport. Interesul său deosebit pentru studiul științific al religiei, efortul de a explica relația, până atunci obscură, dintre personalitatea individului și credințele sale religioase au marcat traiectoria psihologiei religiei care, prin contribuțiile marelui psiholog, a obținut recunoașterea în rândul disciplinelor științifice. Modelul său conceptual care a deschis o nouă perspectivă asupra religiozității indivizilor și care a stat la baza unor numeroase studii empirice a fost prezentat pe larg în celebrele sale cărți *The Individual and His Religion* (1950) și *The Nature of Prejudice* (1954) dar și în cele articolele sale de referință *Religion and prejudice* (1959), *Behavioral Science, Religion, and Mental Health* (1963), *The Religious Context of Prejudice* (1966) și *Personal Religious Orientation and Prejudice* (1967) scris în colaborare cu J. Michael Ross.

În acord cu viziunea sa asupra unicității personalității, Allport (1968) considera că și sentimentul religios ia o formă unică în cazul fiecărui individ: „La unii este fragmentar, superficial, chiar lipsit de valoare; la alții este profund și pătrunzător, înrădăcinat în întreaga ființă”. Mai mult, sentimentul religios nu variază doar în profunzime și

întindere, ci și în conținutul și în modul său de funcționare (idem). În ceea ce privește conținutul sentimentului religios, Allport a făcut distincția dintre maturitatea religioasă și imaturitatea religioasă, două poluri opuse ale aceleiași dimensiuni.

În cartea sa *The Individual and His Religion*, el a acordat un capitol întreg descrierii maturității religioase. Potrivit viziunii sale, *sentimentul religios matur* e caracterizat de șase trăsături fundamentale. În primul rând, sentimentul religios matur este bine diferențiat; astfel, credințele religioase sunt mai degrabă evaluate critic decât acceptate *ad litteram*. În al doilea rând, sentimentul religios matur are un caracter dinamic, credințele religioase ale individului modelându-se de-a lungul timpului. În al treilea rând, sentimentul religios matur determină dezvoltarea unei moralități consistente. Cea de-a patra caracteristică a sentimentului religios matur, comprehensivitatea, indică faptul că indivizii sunt conștienți că nu pot deține răspunsuri pentru toate întrebările din Univers, prin urmare sunt toleranți și receptivi. Cea de-a cincea caracteristică fundamentală este integralitatea, ceea ce înseamnă că indivizii maturi din punct de vedere religios sunt dispuși să admită existența răului pe Pământ, și în egală măsură sunt liberi să creadă în impactul descoperirilor științifice realizate de oameni. În cele din urmă, cea de-a șasea caracteristică a sentimentului religios matur este calitatea sa euristică; astfel, indivizii sunt pregătiți să se îndoiască și să accepte că credințele lor religioase nu pot fi demonstrate empiric (Cole și Wotham, 2000).

Rezumând descrierea religiei mature, Allport (1950), a concluzionat că aceasta este „(1) bine diferențiată; (2) dinamică, în ciuda naturii sale derivate; (3) determinanta unei moralități consistente; (4) comprehensivă; (5) integrală; și (6) fundamental euristică”. Zece ani mai târziu, referindu-se la acest tip de sentiment religios, Allport (1960) afirma că „avansând în maturitate, individul nu își pierde în mod necesar credința religioasă, nici măcar încrederea în revelație și predestinare. Dogma este în schimb temperată de smerenie: respectând poruncile biblice, renunță la judecată până în ziua răsplătii. Un astfel de sentiment religios conferă întregii vieți motivație și sens”.

Religia imatură a fost descrisă de către Allport (1950) la polul opus religiei mature: aceasta este caracteristică persoanelor preocupate în general de auto-gratificație, care găsesc în religie un simplu mijoc de a obține beneficii și câștiguri personale, practicile religioase reprezentând așadar o motivație extrinsecă.

Pornind de la caracteristicile fundamentale ale religiei mature și de la descrierile realizate de Allport, Dudley și Cruise (1990) și-au imaginat felul în care trebuie să gândească o persoană matură din punct de vedere religios. Potrivit celor doi autori, această persoană imaginară ar spune: „Am studiat cu atenție dovezile la care am avut acces și am găsit câteva răspunsuri satisfăcătoare la întrebările existențiale. Religia pe care am ales-o are sens pentru mine; are mai mult sens decât orice altceva. Prin urmare, m-am angajat să cred în ea și să o promovez. Totuși, sunt conștient că ea nu este completă. Voi continua să cercetez și, cu cât voi avea acces la noi informații și voi cunoaște mai mult, probabil că voi vedea lucrurile într-o altă lumină. Vreau să fiu pregătit să prognoz în cunoaștere atunci când o nouă părțică de ”adevăr” mi se va arăta. Între timp însă, voi trăi în lumina pe care o am acum. Cu toate că, pe baza experienței mele, am optat pentru anumite credințe religioase, sunt gata să recunosc că și ceilalți oameni au dreptul să aibă propriile lor credințe și

că, dată fiind perspectiva lor asupra adevărului, poate sunt mai aproape de realitate decât mine. Acest fapt nu diminuează însă credința mea așa cum o înțeleg eu acum”.

Deși niciodată nu vom ști cu certitudine dacă această descriere coincide în mod deplin cu viziunea lui Allport asupra individului matur din punct de vedere religios, putem totuși să o considerăm un reper orientativ important în înțelegerea cognițiilor și atitudinilor ce definesc maturitatea religioasă a indivizilor.

Orientarea religioasă intrinsecă vs. orientarea religioasă extrinsecă

Înțelegând faptul că atât caracteristicile complexe cât și distincțiile dintre religia matură și religia imatură erau foarte dificil de identificat și de testat empiric, Allport (1954, apud Kristensen, Pedersen și Williams, 2001) a decis să restrângă sfera celor două noțiuni și să identifice alte concepte prin care să poată explica atitudinile și comportamentele indivizilor religioși. Aceste două noi concepte au fost numite *orientare religioasă intrinsecă* și *orientare religioasă extrinsecă* și au fost definite în funcție de un criteriu semnificativ: motivația individului.

Este foarte important de reținut faptul că noțiunile de religiozitate intrinsecă, respectiv extrinsecă nu au nimic de-a face cu structurile religioase formale. Prin urmare, există atât catolici, protestanți, iudaici, musulmani, hinduși, etc. intrinseci, cât și catolici, protestanți, iudaici, musulmani, hinduși, etc. extrinseci (Allport, 1963).

În celebrul său articol *Personal Religious Orientation and Prejudice*, scris în colaborare cu Ross, Allport (1967) afirma că „persoanele cu o *orientare religioasă intrinsecă* găsesc în religie motivul principal (engl. *the master motive*). Alte nevoi, oricât de puternice ar fi, sunt privite mai puțin ca scopuri ultime și sunt, pe cât posibil, armonizate cu credințele și recomandările religioase. Îmbrățișând o credință religioasă, individul se străduiește să o internalizeze și să o urmeze deplin, ceea ce înseamnă că, sub acest aspect, el *își trăiește religia*”. Dimpotrivă, persoanele cu o *orientare religioasă extrinsecă* sunt predispușe să folosească religia ca mijloc pentru atingerea scopurilor personale: „Valorile extrinseci sunt întotdeauna instrumentale și utilitariste. Persoanele cu o astfel de orientare pot găsi religia folositoare în diverse moduri.[...] În termeni teologici, tipul extrinsec se îndreaptă spre Dumnezeu, dar fără a se abandona pe sine” (Allport și Ross, 1967). Pentru multe din persoanele cu orientare extrinsecă religia este un obicei plictisitor utilizat cu ocazia diverselor ceremonii (Allport, 1963). Pe de altă parte, religia le aduce acestor persoane o serie de beneficii: îmbunătățirea statutului, consolidarea încrederii în sine, creșterea veniturilor, prietenii, creșterea puterii și a influenței. Mai mult, religia poate fi folosită în egală măsură ca mecanism de apărare în fața realității, ca mecanism de confirmare și auto-justificare: „un astfel de sentiment (religios) mă asigură că Dumnezeu vede lucrurile în maniera mea, că dreptatea mea e și dreptatea sa” (idem).

În *The Religious Context of Prejudice* (1966), Allport afirma că majoritatea persoanelor religioase aparțin tipului extrinsec. O parte dintre acestea nu au o legătură autentică și veritabilă cu Biserica, iar altele rămân doar simplii amatori, dat fiind faptul că legătura lor cu Biserica este condiționată de stări sau de momente critice. Chiar dacă au nevoi religioase, persoanele cu orientare extrinsecă nu simt obligația de a merge la biserică în mod regulat, nici de a integra credințele religioase în modul lor de viață.

Dimpotrivă, persoanele cu orientare religioasă intrinsecă văd în credință valoarea supremă. Ei iau în serios porunca fraternității și fac tot posibilul pentru a-și depăși propriile nevoi (idem).

Se poate observa foarte ușor că în conceptul de religiozitate intrinsecă se regăsesc o parte din caracteristicile definitorii ale religiei mature (în special ideea de religie ca scop în sine), după cum în conceptul de religiozitate extrinsecă sunt păstrate caracteristicile definitorii ale religiei imature (viziunea egocentrică asupra universului, utilizarea religiei în vederea atingerii scopurilor personale).

În articolul *Religion and Prejudice*, Allport (1959) a încercat să explice modul de formare și dezvoltare a celor două orientări religioase, încă din primii ani de viață. Potrivit viziunii sale, dacă doctrina religioasă este interiorizată de către un copil care are nevoi psihologice profunde, produse de insecuritate, inferioritatea statutului, suspiciune și neîncredere, este foarte probabil ca acel copil să folosească religia într-o manieră extrinsecă, ca pe un mijloc care să-i ofere securitate psihologică. Dimpotrivă, dacă doctrina religioasă este interiorizată de către un copil care beneficiază de încredere și securitate în mediul familial acesta va dezvolta o orientare religioasă de tip intrinsec. Acest copil experimentează și el frica și anxietatea, ca toți copiii, însă el le acceptă ca fiind suferințe firești ale ființei umane.

Scala Orientării Religioase

După cum afirmau Meadow și Kahoe (1984), niciuna din abordările religiozității nu a avut un asemenea impact în planul studiilor empirice cum a avut modelul lui Allport. Scala Orientării Religioase dezvoltată împreună cu Ross (1967) a devenit în scurt timp cel mai cunoscut și cel mai utilizat instrument de măsurare în domeniul psihologiei religiei care, de la acel moment și-a câștigat recunoașterea în rândul disciplinelor științifice.

Chiar dacă și alți cercetători precum Wilson (1960) sau Feagin (1964) au încercat să operaționalizeze dimensiunea orientării religioase, instrumentele propuse de aceștia au avut o serie de neajunsuri, motiv pentru care au fost abandonate în scurt timp. Wilson, bazându-se pe modelul teoretic al lui Allport, a elaborat o scală de 15 itemi, care însă măsurau doar orientarea religioasă extrinsecă. Deși orientarea intrinsecă nu era evaluată explicit în scala sa, Wilson presupunea în mod nejustificat că ea poate fi echivalată cu scorurile scăzute obținute la cei 15 itemi extrinseci. Un alt dezavantaj al scalei lui Wilson, după cum au remarcat Allport și Ross (1967) a fost formularea unidirecțională a itemilor care crește șansele de apariție a unei erori în evaluarea orientării religioase, întrucât există respondenți care sunt predispuși fie să aprobe toți itemii, fie să îi respingă. Câțiva ani mai târziu, Feagin (1964) a construit o scală de 21 de itemi, mai complexă, care cuprindea atât itemi extrinseci, cât și itemi intrinseci complementari. Mai mult, Feagin (1964) a realizat o analiză factorială a celor 21 de itemi prin care a demonstrat că cele două tipuri de orientări religioase nu sunt doi poli opuși ai aceleiași dimensiuni, după cum afirmase Allport la nivel teoretic, ci sunt doi factori diferiți, care nu corelează între ei.

Trei ani mai târziu, Allport și Ross (1967) au adaptat scala elaborată de Feagin și au transformat-o în cea mai utilizată scală de măsurare a orientării religioase. Deși un singur item („Religia mă ajută să îmi mențin viața echilibrată și stabilă exact în același mod în care mă ajută

cetățenia, prietenii și alte tipuri de apartenență.”) a fost exclus din scala lui Feagin, versiunea lui Allport și Ross a devenit cel mai celebru instrument utilizat în psihologia religiei (Trimble, 1997).

Dintre itemii care surprind *orientarea religioasă intrinsecă* amintim: „Adesea am fost și sunt foarte conștient de prezența lui Dumnezeu sau de Existența Divină”; „Rugăciunile pe care le spun atunci când sunt singur conțin tot atâta sens și tot atâtea emoții precum cele spuse de mine în timpul slujbelor religioase”; „Religia este importantă pentru mine în special datorită faptului că îmi oferă răspunsuri pentru multe întrebări legate de sensul vieții”. De asemenea, pe lângă itemii intrinseci, amintim și câțiva itemi care se referă la *orientarea religioasă extrinsecă*: „Ceea ce îmi oferă religia în principal este consolare atunci când mă lovesc nenorociri și ghinioane”; „Scopul rugăciunilor este de a ne asigura o viață fericită și liniștită”; „Deși sunt o persoană religioasă, nu las credințele mele religioase să-mi influențeze treburile de zi cu zi”; „Scopul principal al rugăciunilor este de a obține alinare și protecție”. Pentru măsurarea răspunsurilor Allport și Ross au propus o scală Likert de 5 puncte, valabilă pentru ambele subscale (extrinsecă și intrinsecă).

În studiul lor privind relația dintre orientarea religioasă și prejudecată, Allport și Ross (1967) au constatat că datele obținute în urma aplicării Scalei Orientării Religioase nu susțin în totalitate modelul teoretic propus de Allport. Deși anumiți participanți s-au dovedit a fi „intrinseci în mod consistent” (având o tendință puternică de a aproba itemii intrinseci și de a-i respinge pe cei extrinseci), iar alții s-au dovedit a fi „extrinseci în mod consistent” (având tendința de a aproba itemii extrinseci și de a-i respinge pe cei intrinseci), au existat și participanți „supărător în inconsistenți”. Aceștia fie aprobau toți itemii care păreau favorabili religiei, fie îi respingeau, indiferent dacă erau itemi intrinseci sau extrinseci. Pe cei din prima categorie, Allport și Ross (1967) i-au numit *pro religioși nediscriminanți*, iar pe cei făcând parte din cea de-a doua categorie i-au uimit *antireligioși sau nereligioși nediscriminanți*. Rezultatele au arătat așadar că utilizarea religiei pentru anumite scopuri (orientarea religioasă extrinsecă) nu este în mod necesar incompatibilă cu „trăirea” religiei (orientarea religioasă intrinsecă) (Trimble, 1997).

Un studiu meta-analitic realizat de Donahue în 1985 a pus în evidență faptul că Scala Orientării Religioase a fost utilizată până la acea dată în aproximativ 70 de studii, devenind cel mai celebru instrument de măsurare a religiozității. Forma originală a scalei a suferit însă mai multe modificări din motive psiho-metrice. În 1983, Gorsuch și Venable au adaptat formularea itemilor pentru a fi mai accesibili, realizând astfel o versiune universală a scalei, care să poată fi completată atât de copii, cât și de persoane având un nivel de educație scăzut.

O revizuire majoră a scalei a fost realizată în 1989, când Kirkpatrick, în urma unei analize factoriale, a constatat că scala orientării extrinseci măsoară de fapt doi factori distincți, și anume *orientarea extrinsecă socială* și *orientarea extrinsecă personală*. Dacă orientarea extrinsecă socială se referă la implicarea religioasă a individului în scopuri sociale precum întâlnirea prietenilor și a altor oameni la biserică, orientarea extrinsecă personală presupune implicarea religioasă pentru satisfacerea unor nevoi personale cum ar fi asigurarea consolării, securității și protecției. O altă descoperire făcută de Kirkpatrick (1989) este aceea că Scala Orientării Religioase cuprinde și câțiva itemi extrinseci care, deși nu corespund niciunui

dintre factorii orientării extrinseci, corelează negativ cu factorul orientării intrinseci. Acest fapt l-a condus la ideea că acești itemi, aparent extrinseci, reprezintă de fapt itemi intrinseci inversați. Se pare că rezultatele obținute de Kirkpatrick în urma analizei factoriale au fost reportate anterior și de alți cercetători, însă fie în note de subsol, cum este cazul lui Hoge (1972, apud Kirkpatrick și Hood, 1990), fie într-un jurnal spaniol, cum este cazul lui Amon și Yela (1968, apud Kirkpatrick și Hood, 1990). Ulterior, au fost realizate mai multe replici ale studiului lui Kirkpatrick, iar rezultatele obținute au fost consistente cu acesta (Gorsuch și McPherson, 1989; Genia, 1993).

În ceea ce privește validitatea trans-culturală a Scalei Orientării Religioase, tot mai mulți cercetători au devenit interesați de universalitatea constructului de orientare religioasă și au întreprins studii pe diferite grupuri etno-religioase cum ar fi budiștii thailandezi, musulmanii iranieni sau imigranții coreeni din America (Brewczynski și MacDonald, 2006). De asemenea, s-au realizat studii în Egipt, Germania, Olanda, Norvegia, Rusia, Palestina și Iran în care utilizat versiuni traduse ale Scalei Orientării Religioase (idem). În 2006, Brewczynski și MacDonald au realizat o analiză factorială confirmatorie a Scalei Orientării Religioase pe un eșantion polonez, iar rezultatele obținute au susținut încă o dată structura tri-factorială a itemilor intrinseci și extrinseci descoperită și demonstrată de Kirkpatrick (1989) și de predecesorii săi.

Analizele factoriale confirmatorii, noile versiuni ale Scalei Orientării Religioase, precum și numeroasele cercetări empirice au contribuit la o înțelegere cât mai profundă și complexă a religiozității și la investigarea cât mai adecvată a orientării religioase, continuând astfel demersul teoretic și empiric inițiat de Allport.

Cea de-a treia dimensiune a orientării religioase

Considerând că dimensiunea intrinsecă nu putea surprinde toate caracteristicile religiei mature așa cum a fost definită de Allport, Batson (1976) și Batson și Ventis (1982) au propus modificarea concepției orientării religioase în favoarea unei abordări tridimensionale. Ei au păstrat ideea de orientare religioasă extrinsecă și intrinsecă, dar le-a denumit *religie ca mijloc* (engl. *means*) respectiv *religie ca scop* (engl. *end*). La aceste două orientări religioase, au adăugat cea de-a treia orientare pe care au numit-o *religie ca și căutare* (engl. *quest*). Explicația celor doi autori pentru această modificare a fost că îndoiala, complexitatea și caracterul schimbător care definesc religia matură descrisă de Allport sugerează o manieră distinctă de a fi religios, care nu corespunde nici orientării religioase intrinseci, nici orientării religioase extrinseci. *Religia ca și căutare* presupune o înfruntare directă a întrebărilor existențiale, dar și o rezistență la răspunsurile exacte și consolatoare. Individul care alege o astfel de abordare a religiei este conștient că nu cunoaște și că probabil nu va cunoaște niciodată adevărul ultim cu privire la anumite probleme existențiale. Dar întrebările continuă să fie importante, și oricât de temporare și supuse schimbării ar fi, răspunsurile pot fi cu toate acestea deslușite (Batson și Ventis, 1982).

În studiile lor, Batson și Ventis (1982) au comparat religia ca scop și religia ca și căutare, explorând consecințele ambelor modalități de a fi religios. Potrivit lor, religia ca scop conferă un sens vieții și asigură o unitate personalității individului. Acesta ajută mereu oamenii nevoiași, însă toleranța și preocuparea sa reprezintă cel mai probabil un răspuns la nevoia de a fi

perceput ca având o sensibilitate autentică față de oameni. De asemenea, indivizii din această categorie sunt mai puțin flexibili în ceea ce privește dezvoltarea și perfecționarea permanentă a doctrinei lor religioase. Spre deosebire de persoanele religioase intrinsec, credincioșii aflați în căutare sunt mult mai deschiși în privința dezvoltării personale și mai sensibili la nevoile celorlalți (ibidem). De asemenea, ei prezintă o toleranță mai mare la ambiguitate și disonanță cognitivă, dar în același timp sunt mai predispuși la anxietatea existențială (Sapp și Jones, 1986).

Batson a propus și o scală, numită Q (de la „quest”) prin care a încercat să surprindă caracteristicile dezvoltării religioase cum ar fi „progresul” sau „căutarea” (Donahue și Nielsen, 2005). În mod previzibil, și abordarea sa a fost la fel de mult criticată cum a fost criticat și modelul lui Allport. Una din criticile aduse scalei Q a fost formulată de Donahue (1985) care a întrebat retoric cum își poate propune o astfel de scală să măsoare religiozitatea, atâta timp cât nu corelează cu alte scale consacrate deja și atâta timp cât nu există o evidență clară că grupurile religioase au scoruri mai mari pe această dimensiune decât grupurile mai puțin religioase. Hood și Morris (1985) au contestat și ei modelul lui Batson, criticând superioritatea conferită religiei ca și căutare în raport cu religiozitatea intrinsecă.

La rândul lor, Dudley și Cruise (1990) au considerat că ideea de religie ca și căutare nu corespunde ideii de maturitate religioasă a lui Allport, ci că descrie mai degrabă persoanele care au o abordare particulară asupra religiei. Cei doi autori au propus în consecință o reevaluare a conceptului de maturitate religioasă, despre care vom discuta în continuare.

Corelate ale orientării religioase

În ceea ce privește studiul empiric al orientării religioase, Allport a manifestat o preferință deosebită pentru investigarea relației dintre religie și *prejudecată*. Cel mai cunoscut articol în domeniul psihologiei religiei, care a fost publicat la un an după dispariția sa – „Personal Religious Orientation and Prejudice” – a pus în evidență o serie de relații aparent neașteptate între orientarea religioasă și prejudecata etnică. Ipotezele de la care au pornit Allport și Ross (1967) au fost următoarele: (1) personale care frecventează biserica au în medie mai multe prejudecăți etnice decât persoanele care nu frecventează biserica; (2) în ciuda acestei tendințe, există o relație curbilinară între religiozitate și prejudecată; și (3) credincioșii cu o orientare intrinsecă au mai puține prejudecăți decât cei cu orientare religioasă extrinsecă. Rezultatele obținute în urma studiului au oferit suport ultimelor două ipoteze. Explicațiile teoretice oferite de Allport și Ross (1967) privind legătura dintre orientarea intrinsecă și toleranță, precum și dintre orientarea extrinsecă și prejudecată se regăsesc în mare măsură în publicațiile anterioare ale lui Allport (1959, 1963, 1966). Pe scurt, cei doi afirmă că: „o persoană cu orientare religioasă extrinsecă utilizează concepțiile sale religioase pentru a-și asigura securitatea, consolare, statutul sau suportul social – religia nu este o valoare în sine, ea servește drept mijloc pentru satisfacerea nevoi și este o formațiune pur și simplu utilitaristă. De asemenea, prejudecata este și ea o formațiune „utilă”: ea asigură de asemenea securitate, consolare, statut și suport social. O viață care este dependentă de suportul oferit de religia extrinsecă este foarte probabil dependentă și de suportul oferit de prejudecăți. [...] Dimpotrivă, orientarea religioasă intrinsecă nu este un mecanism instrumental. Nu este nicio

simplă formă de conformism, nici sprijin, nici consolare, nici o tentație pentru statut. Toate nevoile sunt subordonate unui angajament religios supraordonat. Internalizând toate principiile religiei sale, individul internalizează în mod necesar valorile acesteia de atitudine umilă, compasiune și iubire față de aproape. Într-o asemenea viață (în care religia reprezintă o valoare intrinsecă și dominantă) nu există loc pentru respingere sau dispreț față de semenii.”

Prin modelul conceptual al orientării religioase pe care l-a elaborat și perfecționat de-a lungul mai multor ani, Allport a construit o adevărată paradigmă în domeniul psihologiei religiei. Această paradigmă a servit drept cadru de referință pentru un număr impresionant de cercetări, care au pus în evidență relația dintre religie și alte variabile psiho-individuale cum ar fi atitudinile, comportamentul, personalitatea sau bunăstarea psihologică a persoanelor credincioase.

Kristensen, Pedersen și Williams (2001) au investigat relația dintre orientarea religioasă a indivizilor și *componentele afective, cognitive și conative ale atitudinilor lor față de credințele și practicile religioase*. Componenta afectivă se referă la sentimentele și emoțiile pozitive / negative resimțite de persoană în raport cu credințele și practicile religioase; componenta cognitivă se referă la gândurile și evaluările persoanei cu privire la credințele și practicile religioase, în timp ce componenta conativă vizează adoptarea unor poziții /acțiuni față de aceste aspecte. Rezultatele studiului au arătat că există o relație puternică și consistentă între dimensiunile orientării religioase identificate de Batson și Ventis (1982) și componentele atitudinale. Mai precis, s-a constatat că orientările de tipul „religie ca mijloc” și „religie ca și căutare” se asociază pozitiv cu dimensiunea cognitivă, dar negativ cu dimensiunile conativă și afectivă, în timp ce orientarea religioasă de tipul „scop” se asociază negativ (moderat) cu dimensiunea cognitivă și pozitiv cu cea conativă și afectivă. Cu alte cuvinte, persoanele care prezintă o orientare religioasă predominant de tipul „mijloc” și „căutare” vor evalua în termeni pozitivi practicile și credințele religioase, în schimb emoțiile resimțite și acțiunile întreprinse nu vor fi concordante cu credințele religioase. În schimb, persoanele pentru care religia înseamnă un scop în sine, deși evaluează credințele și practicile religioase într-o manieră mai degrabă negativă, acestea manifestă emoții pozitive și întreprind acțiuni care susțin orientarea lor religioasă.

Confortul psihologic al indivizilor este o altă variabilă care a fost investigată în numeroase studii, în raport cu orientarea religioasă. De exemplu, studiul realizat de Laurencelle, Abell și Schwartz (2002) a analizat relația dintre orientarea religioasă intrinsecă și mai mulți indicatori ai bunăstării emoționale, cum ar fi anxietatea, depresia, sensibilitatea interpersonală, forța eului și supraeului. Rezultatele studiului au arătat că, într-adevăr, persoanele care prezintă o orientare religioasă intrinsecă raportează un nivel mult mai ridicat al confortului psihologic (anxietate și depresie scăzute, nivel înalt al forței eului) decât persoanele având scoruri scăzute la scala religiozității intrinseci. Un alt studiu, realizat de Lewis, Maltby și Day (2005) a investigat relația dintre orientarea religioasă și fericirea indivizilor, rezultatele arătând că nu există o asociere pozitivă semnificativă între orientarea religioasă în general și fericire, ci numai între orientarea religioasă intrinsecă și fericire.

Alte studii au investigat legătura dintre orientarea religioasă a indivizilor și *trăsăturile lor de personalitate*. De exemplu, Hills, Francis, Argyle și Jackson (2004) au

avut în vedere modelul factorial al lui Eysenck, examinând relația dintre orientarea religioasă intrinsecă, extrinsecă, respectiv religia ca și căutare (Batson și Schoenrade, 1991) și cei trei factori de personalitate: nevrotism, psihotism și extraversiune. Rezultatele cercetării au arătat că niciuna din orientările religioase nu corelează semnificativ cu dimensiunea extraversi/introversie a personalității, în schimb, nevrotismul se asociază pozitiv cu orientarea religioasă extrinsecă, respectiv cu religia de tipul „căutare”. Acest fapt arată că aceste persoane vor fi mai predispuse la îndoiali și anxietăți asociate nevrotismului decât persoanele având o orientare religioasă intrinsecă. Un alt rezultat important al cercetării este acela că toate cele trei orientări religioase corelează negativ cu dimensiunea psihotism.

Alături de studiile prezentate mai sus pe tema orientării religioase și a corelatelor sale s-au realizat multe alte cercetări care ne arată faptul că această problematică rămâne una de interes și de actualitate în domeniul psihologiei, chiar și după mai bine de jumătate de secol de la prima ei conceptualizare.

Analiză critică

După cum am precizat și anterior, de-a lungul anilor de cercetare s-au propus o serie de modificări și reevaluări ale Modelului Orientării Religioase și ale Scalei Orientării Religioase. Chiar dacă Allport a rămas un reper unic în psihologia religiei, contribuțiile sale teoretice și metodologice au devenit un subiect controversat în rândul cercetătorilor.

Probabil cea mai complexă și bine argumentată analiză critică a modelului și a Scalei Orientării Religioase a fost realizată în 1990 de către Kirkpatrick și Hood. Într-un articol vast și bine documentat, intitulat sugestiv „Intrinsic – Extrinsic Religious Orientation: The Boon or Bane of Contemporary Psychology of Religion?” („Orientarea Religioasă Intrinsecă – Extrinsecă: O binefacere sau un blestem pentru psihologia religiei contemporane?”) cei doi autori au atras atenția atât asupra impactului pozitiv, cât și asupra confuziilor create de Allport în domeniul psihologiei religiei. În ceea ce privește aspectele deficitare și confuziile create de modelul Orientării Religioase, Kirkpatrick și Hood (1990) s-au oprit asupra a două probleme esențiale: problema definirii și delimitării conceptelor și problemele de ordin metodologic.

Potrivit celor doi autori, problemele legate de definirea și delimitarea conceptelor se datorează în principal numărului mare de termeni pe care Allport i-a utilizat pentru a descrie cele două orientări religioase. De exemplu, în diferite articole și cărți, Allport (1954, 1959, 1963, 1966) vorbește atât de orientare, cât și de religie, religiozitate, sentiment religios intrinsec sau extrinsec, sau chiar de dimensiune intrinsecă sau extrinsecă. Prin urmare, atunci când dorim să realizăm o delimitare conceptuală clară, ne aflăm în imposibilitatea de a stabili care sunt de fapt constructele cheie ale modelului. Aceste probleme de conceptualizare au avut implicații negative și în plan metodologic, asupra operaționalizării constructelor în vederea măsurării lor (Kirkpatrick și Hood, 1990). Mai mult, apar dificultăți și în evaluarea validității de construct a scalelor: „Cum putem determina dacă scalele Intrinsecă și Extrinsecă sunt valide atât timp cât constructele în sine sunt slab definite?” (idem). În ceea ce privește itemii Scalei Orientării Religioase, Kirkpatrick și Hood (1990) atrag atenția asupra conținutului lor eterogen (itemii măsoară atât atitudini, cât și credințe, valori și comportamente), care

este de asemenea rezultatul confuziilor din plan teoretic. O altă problemă de ordin metodologic identificată de Kirkpatrick (1989) este structurarea itemilor sub formă de dimensiuni când, de fapt, în Scala Orientării Religioase pot fi identificați trei factori distincți. În urma analizelor factoriale realizate de Kirkpatrick (1989) s-a constatat de asemenea că un anumit număr de itemi considerați de către Allport și Ross (1967) extrinseci sunt de fapt itemi intrinseci inversați.

Dacă până acum am prezentat principalele critici care i-au fost aduse modelului lui Allport și Scalei Orientării Religioase, în următoarele rânduri ne vom opri asupra a două momente esențiale în evoluția concepției și abordării metodologice a orientării religioase: (1) Modelul lui Batson și Ventis (1982) și (2) Scalele de Maturitate Religioasă (Dudley și Cruise, 1990; Leak și Fish, 1999).

Modele alternative de analiza a orientării religioase

În 1990 Dudley și Cruise au propus construirea unei noi scale, și anume Scala Maturității Religioase. Cei doi autori au considerat că doar o combinație dintre caracteristicile esențiale ale *religiozității intrinseci* și caracteristicile *religiei ca și căutare* poate reflecta religia matură, așa cum a fost ea conceptualizată de către Allport. Demersul lor s-a întemeiat pe studiul atent al lucrărilor lui Allport (1950), în special al capitolului din *The Individual and His Religion* dedicat definirii religiei mature. În urma acestei etape, ei au derivat un set de 26 de itemi, fiecare item reflectând cel puțin una dintre cele șase trăsături fundamentale ale religiei mature. Aceștia li s-au mai adăugat 26 de itemi (atât intrinseci cât și extrinseci) selectați din lista propusă de Hoge (1972) și 6 itemi din Scala Quest (Batson și Ventis, 1982) rezultând un nou instrument – Personal Religion Inventory. În urma analizei factoriale, Dudley și Cruise (1990) au identificat trei factori: primul factor conținea 11 itemi intrinseci, cel de-al doilea 7 itemi extrinseci, iar cel de-al treilea factor, 11 itemi care măsoară maturitatea religioasă. Din păcate, consistența internă a Scalei de Maturitate Religioasă a fost destul de scăzută ($\alpha = .55$). În plus, într-un studiu ulterior, Cole și Wortham (2000) au obținut un coeficient de consistență al acestei scale mult mai scăzut ($\alpha = .39$).

În 1999, Leak și Fish au propus o nouă scală care să măsoare maturitatea religioasă. Cei doi cercetători au contestat instrumentul dezvoltat de Dudley și Cruise (1990), în special datorită faptului că autorii Scalei de Maturitate Religioasă nu au furnizat nicio informație legată de validitatea de conținut și nici de validitatea la criteriu a acesteia. Leak și Fish (1999) au elaborat o nouă scală care conținea 59 de itemi și care s-a dovedit a avea o consistență internă foarte crescută ($\alpha = .90$). Trei ani mai târziu, în urma unei analize factoriale exploratorii, Leak (2002) a arătat că această scală conține 4 factori – motivul principal reprezentat de religie, complexitatea, calitatea euristică și deschiderea – care surprind parțial caracteristicile fundamentale ale conceptului de maturitate religioasă.

Deși nu au primit recunoașterea de care s-a bucurat Scala Orientării Religioase, instrumentele dezvoltate de Dudley și Cruise (1990) și de Leak și Fish (1999) au stârnit într-o anumită măsură interesul cercetătorilor. Aceștia fie și-au propus să testeze calitățile psihometrice ale probelor (e.g., Cole și Wortham, 2000), fie au urmărit identificarea relației dintre maturitatea religioasă și alte variabile psihologice individuale (Leak, 2002).

Concluzii

După cum se poate observa, în ciuda numeroaselor critici și reproșuri aduse abordării lui Allport, majoritatea cercetătorilor s-au reîntors la textele de bază ale marelui psiholog și s-au străduit să dezvolte un instrument cât mai adecvat, care să surprindă complexitatea orientării religioase a indivizilor. Analizele critice (e.g., Kirkpatrick și Hood, 1990) și meta-analizele (e.g., Kahoe, 1985a)

realizate de-a lungul anilor au avut meritul de a identifica limitele și deficiențele abordării lui Allport, însă acest merit trebuie privit ca o etapă de reevaluare absolut necesară cunoașterii. Tonul puțin ironic sau cuvintele poate prea tăioase nu vor putea umbri nicicând „momentului Allport” din istoria psihologiei religiei. În timp ce unii continuă să își pună întrebarea „Este orientarea religioasă o binefacere sau un blestem pentru psihologia religiei?”, alții continuă căutările...

Bibliografie

- Allport, F.H., Allport, G.W. (1921). Personality Traits: Their Classification and Measurement. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 16, 6-40.
- Allport, F.H., Allport, G.W. (1928). A Test for Ascendence – Submission. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 23, 118-136.
- Allport, G.W. (1950). *The Individual and His Religion*. New York: Macmillan.
- Allport, G.W. (1954). *The Nature of Prejudice*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Allport, G.W. (1959). Religion and Prejudice. *The Crane Review*, 2, 1-10.
- Allport, G.W. (1960). *Personality and Social Encounter: Selected Essays*. Boston: Beacon Press.
- Allport, G.W. (1963). Behavioral Science, Religion, and Mental Health. *Journal of Religion and Health*, 2 (3), 187-197.
- Allport, G.W. (1966). The Religious Context of Prejudice. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 5 (3), 447-457.
- Allport, G.W., Ross, J.M. (1967). Personal Religious Orientation and Prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology*, 5 (4), 432-443.
- Allport, G.W. (1968). *The Person in Psychology*. Boston: Beacon Press
- Batson, C.D. (1976). Religion as Prosocial: Agent or Double Agent. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 15 (1), 29-45.
- Batson, D., Ventis, W.L. (1982). *The Religious Experience*. New York: Oxford University Press.
- Batson, C. D., Schoenrade, P. A. (1991). Measuring Religion as Quest; 2) Reliability Concerns. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 30, 430-447.
- Boeree, C.G. (2006). Personality Theories: Gordon Allport. http://www.social-psychology.de/do/pt_allport.pdf
- Brewczynski, J. și MacDonald, D.A. (2006). Confirmatory Factor Analysis of the Allport and Ross Religious Orientation Scale with a Polish Sample. *International Journal for the Psychology of Religion*, 16 (1), 63-76.
- Cole, M.E., Wortham, R.A. (2000). The Dudley and Cruise Religious Maturity Scale: A Critical Evaluation. *The Social Science Journal*, 37 (3), 445-452.
- Donahue, M.J. (1985). Intrinsic and Extrinsic Religiousness: Review and Meta-analysis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 48 (2), 400-419.
- Donahue, M. J., Nielsen, M.E. (2005). *Religion, Attitudes and Social Behavior*. În. Paloutzian, R.F și Park, C. L. (Eds.). Handbook of the psychology of religion and spirituality. (pp. 274-291). New York: The Guilford Press.
- Dudley, R.L., Cruise, R.J. (1990). Measuring Religious Maturity: A Proposed Scale. *Review of Religious Research*, 32 (2), 97-109
- Feagin, J.R. (1964). Prejudice and Religious Types: A Focused Study of Southern Fundamentalists. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 4, 3-13.
- Genia, V. (1993). A Psychometric Evaluation of the Allport - Ross I/E Scales in a Religiously Heterogeneous Sample. *Journal of the Scientific Study of Religion*, 32 (3), 284-290.
- Gorsuch, R.L., Venable, G.D. (1983). Development of an „Universal Age” I-E Scale. *Journal of the Scientific Study of Religion*, 22, 181-187.
- Gorsuch, R.L., McPherson, S.E. (1989). Intrinsic/Extrinsic Measurement: I/E Revised and Single Item Scales. *Journal of the Scientific Study of Religion*, 28 (3), 348-354.
- Hills, P., Francis, L.J., Argyle, M., Jackson, C.J. (2004). Primary Personality Trait Correlates of Religious Practice and Orientation. *Personality and Individual Differences*, 36, 61-73.
- Hoge, D.R. (1972). A Validated Intrinsic Religious Motivation Scale. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 17(4), 419-431.
- Hood, Ralph W., Jr., Morris, Ronald J. (1985). Conceptualization of Quest: A Critical Rejoinder to Batson. *Review of Religious Research*, 26, 391-397.
- Kahoe, R. (1985). The Development of Intrinsic and Extrinsic Religious Orientation. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 24 (4), 408-412.
- Kirkpatrick, L.A. (1989). *A Psychometric Analysis of Allport-Ross and Feagin Measures of Intrinsic-Extrinsic Religious Orientation*. În Lynn, M.L., Moberg, D.O. (Eds.). Research in the Social and Scientific Study of Religion. Vol.1, 1-31. Greenwich, CT: JAI.
- Kirkpatrick, L. A., Hood, R. W., Jr. (1990). Intrinsic-Extrinsic Religious Orientation: The Boon or Bane of Contemporary Psychology of Religion? *Journal for the Scientific Study of Religion*, 29, 442-462.
- Kristenses, K.B., Pedersen, D.M., Williams, R.N. (2001). Profiling Religious Maturity: The Relationship of Religious Attitude Components to Religious Orientations. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 40 (1), 75-86
- Laurencelle, R.M., Abell, S.C., Schwartz, D.J. (2002). The Relation Between Intrinsic Religious Faith and Psychological Well-Being. *The International Journal for the Psychology of Religion*, 12 (2), 109-123.
- Leak, G. K., Fish, S. B. (1999). Development and Initial Validation of a Measure of Religious Maturity. *International Journal for the Psychology of Religion*, 9, 83-104.
- Leak, G.K. (2002). Exploratory Factor Analysis of the Religious Maturity Scale. *Social Behavior and Personality*, 30, 533-538.
- Lewis, A.C., Maltby, J., Day, L. (2005). Religious orientation, religious coping and happiness among UK adults. *Personality and Individual Differences*, 38, 1193-1202.
- Meadow, M.J., Kahoe, R.D. (1984). *The Psychology of Religion: Religion in Individual Lives*. New York: Harper și Row.
- Pettigrew, T.F. (1999). Gordon Willard Allport: A Tribute. *Journal of Social Issues*, 3, 415-428
- Sapp, G., Jones, L. (1986). Religious Orientation and Moral Judgment. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 25 (2), 208-214.

Trimble, D.E. (1997). The Religious Orientation Scale: Review and Meta-analysis of Social Desirability Effects. *Educational and Psychological Measurement* 57 (6), 970 – 986.

Wilson, W. C. (1960). Extrinsic Religious Values and Prejudice. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 60 (2), 286-288.